

TÁRGY: Építészeti alapismeretek	TANÉV	FÉLÉV	ÉVFOLYAM
ELŐADÓ: Vasáros Zsolt DLA egyetemi tanár Helfrich Szabolcs DLA egyetemi adjunktus	2020/21.	I.	N.III.Műszaki menedzser

2020_09_29 – hit, Isten, templomok óravázlat

- A római birodalmat Theodosius császár 395-ben megosztja, a nyugati 476-ban elbukik, a keletrómai 1453-ig fennáll.
- A keleti birodalom a VI. században éli első fénykorát Justinianus császár idején.
- Az antik kultúra keresztény szellemben töretlenül fejlődik tovább Justinianus koráig. Legfőbb feladatok közé tartoznak a templomok, paloták, védművek, továbbá a különböző mérnöki létesítmények.
- A monumentális **bizánci építészet** a korai keresztény építészet hosszanti és centrális térrendszereit fejleszti tovább, a VI. századtól a bazilikák tereit boltozatokkal fedik be. A keresztház központi terét dobbal kiemelt kupolával fedték, az oldalhajót dongákkal boltozták be.
- A bizánci építészet, ezen belül a templomépítészet jellemző tömegformája az egyszerű vagy összetett tömb(ök) addíciója, felettük különböző magasságban kupolák, tetőfelépítmények létesültek. Legjellegzetesebbek a kilencosztású templomok, amely hasábok kompozíciójaként sarok- és középkupolákkal épült. A külső oldalakhoz apszisok kapcsolódhatnak, fokozva a lépcsős tömegforma karakterét.
- Egyik legjelentősebb szerkezeti vívmány a csegelyes kupola, amely a szögletes és kör alaprajzú tér közötti átmenet áthidalásán alapul gömbcikkelyek segítségével.
- A IX. századtól kezdve a belmagasság és a bevilágítás hatékonyságának növelése miatt dobra vagy tamburra helyezik a kupolát. A kupolák oldalnyomását az összetett térrendszer félkupolái, oldalhajói veszik fel.
- A tér alapvető újrafogalmazásával az antik formavilág is elveszti a szerepét.
- Fontos újítás a kosárfejezetes oszlop, amely az oszlopfők és vállkövek egyesítésével jön létre.
- Fontosabb példák:
 - Konstantinápoly: Apostolok temploma, i.sz. VI. sz.
 - Konstantinápoly: Sergius és Bacchus templom, 525-527 között épül, feltehetően a Hagia Sophia mesterei által
 - Konstantinápoly: Hagia Sophia – 532-537 között trallészi Anthémiosz és milétoszi Iszidórosz irányításával, majd a kupola beomlása után 558-562 között az ifjabb Iszidórosz építi újjá, a kupola 32 m átmérőjű.
 - Ravenna: San Vitale, i.sz. 526-547
 - Velence: San Marco, i.sz. 11. sz. második fele
- A bizánci építészet kisugárzása és tartós hatása a Nyugat-Európai középkori építészetet, továbbá az ortodox és iszlám építészetet is jelentősen befolyásolta, mind a kifejlesztett alaprajzi rendszerek, mind pedig a részletek, felületképzések területén.
- A nyugatrómai birodalom 5. századi bukásától a 8. századig a népvándorlás különböző hullámai alapjaiban alakították, formálták a kora középkori Európa társadalmi és gazdasági képét. Időleges fellendülést egyes uralkodók kivételes szervező képességei jelentettek, mint Ravenna székhellyel a keleti gótok itáliai birodalma, majd a longobárdok itáliai királysága, a nyugati gótoké Délnyugat-Franciaországban és Ibériában. Maradandónak a frankok állama bizonyult, amely az 5. század végétől a Meroving uralkodók alatt, később a VIII. század közepétől Nagy Károly alatt próbál a római birodalom jogutódjává válni, ezt a korszakot **karoling kultúrának nevezük** összefoglalóan.

Tárgyalt emlékek:

Naranco (Asturia), Fejedelmi csarnok, később Mária templom, i.sz. 8. sz.
Aachen, Palotakápolna, Császári székhely, i.sz. 8. század vége

Lorsch, Bencés apátsági együttes kapucsarnoka, i.sz. 9. század eleje
Sankt Gallen, kolostorterv, i.sz. 829

- A **román stílusú építészet** az antik gyökerekből fejlődött, a kora keresztény és a sajátos utat bejárt karoling építészet ötvöződéséből alakult ki. Nevét a római eredetre utalva a XIX. század elején kapta.
- Kialakulásának elsődleges területei Németország és Franciaország, innen terjed a XI. században Európa más térségei felé.
- A román stílus kultúrája a nyugati kereszténységen alapul, meghatározó a szerzetesek – bencések, premonstreiek, ciszterek – szerepe.
- Az építészet kiemelt feladatai vallási ihletésűek, templomok, kolostorok létesülnek. A világi feladatot a várak, védművek jelentik.
- A templomok méretét és alaprajzi sémáját a rendeltetés határozza meg. A kolostor közvetlenül kapcsolódik a templomhoz, kerengőjével általában a hossz tengely mentén épül a templom mellé.
- A kora keresztény bazilika típus kerül továbbfejlesztésre, bár a kisebb templomok gyakran egyhajósak. A nagyobb templomoknál a hossz házhoz kapcsolódhat egy- vagy többhajós kereszt ház, amelyek összemetsződésénél kialakuló tér a négyzet.
- A román kori építészetet a legkiforrottabb alkotásokon, a templomokon ismerhetjük fel a legtisztábban. Felismerhetők a kora keresztény bazilika ismérvei, a lefedések kezdetben sík fafödémek. Központos elrendezést a keresztelők- és temetőkápolnák esetében találunk.
- A bazilikális templomok összetett tömegét a tornyok teszik változatossá, Itáliában az önállóan álló campanile (harangtorony) hagyománya tovább él. A hatalmas székesegyházak tömege általában rendkívül változatos és festői, ugyanakkor az egyes elemek – tornyok, templomhajók, karzatok, négyzetek – még egyszerű addíciónak tűnnek.
- Az áthidaló és lefedő szerkezetek boltívei, mintaívei félkörösek, csak később, a gótika felé jelenik meg a csúcsív. A fejlődés során fontos lépés, amikor a dongaboltozatot felváltja keresztboltozat, kezdetben az ún. római keresztboltozat. Később ezt felváltja a román keresztboltozat, amely lényege, hogy az átló mentén félkörös szerkesztésű, amelynek így magasabb a záradéka-kisebb az oldalnyomása. A XII. század elejére kifejlődik a bordás keresztboltozat.
- A román stílusban az antik formakincs újraértelmezése, továbbfejlesztése, sokszor tudatos másolása folytatódik. Németországban korán kifejlődik a jellegzetes rajnai, vagy kockafejezet, majd később a redős vagy trapézfejezet. A későbbi szakaszokban a bimbós vagy leveles díszű kehelyfejezetek már a gótika felé mutatnak.

Tárgyalt emlékek:

Gernrode (Németország), Szent Ciriákusz kolostortemplom, i.sz. 961-990
Hildesheim (Németország), Szent Mihály templom, i.sz. 11. század eleje
Speyer (Németország), Székesegyház, i.sz. 1030-1106
Worms (Németország), Székesegyház, i.sz. 1170-1220
Cluny (Franciaország), Harmadik bencés templom, i.sz. 1088-1225
Vézelay (Franciaország), Sainte-Madeleine templom, i.sz. 12. század első fele
Poitiers (Franciaország), Notre-Dame-la-Grande templom, i.sz. 12. sz. első fele
Durham (Anglia), Székesegyház, i.sz. 1093-1143
Santiago de Compostela (Spanyolország), i.sz. 1078-1128
Lombardia, Milano (Olaszország), San Ambrogio templom, i.sz. 12. első fele
Toscana, Pisa (O.), Duomo (székesegyház), i.sz. 1063-13. sz. vége
Székesfehérvár, Királyi bazilika, i.sz. 11. sz. első harmada
Feldebrő, egykori bencés apátsági templom, i.sz. 1040 körül
Lébény, egykori bencés apátsági templom, i.sz. 13. sz. eleje
Ják, egykori bencés apátsági templom, i.sz. 13. sz. eleje
Zsámbék, egykori premonstre templom, i.sz. 1220-

- A **gótikus stílus** elnevezése a reneszánsz időszakából származik, amikor csúcsíves stílust tévesen a gótokhoz kötik és lenézik. A stílus a XII. század közepén jelenik meg Franciaországban, majd a XIII. századra a korabeli Európában uralkodóvá válik.
- Társadalmi alapját a XI. századtól meginduló, elsősorban a városokban koncentrálódó kereskedelem és kézműipar teremti meg. A gazdasági fejlődésnek gátat szab a feudális széttagoltság.
- A lovagság ideáját a keresztes hadjáratok erősítik. A XIII. század elején megalakul a domonkosok és ferencesek rendje, ahol koldulásból élnek a szerzetesek.
- A kultúra súlypontja a kolostorokból és uralkodói udvarokból a városokba tevődik át, ez jelenti a polgári kultúra alapjait. A középkor misztikumát lassan felváltja egy új, racionális szemlélet.
- A képzőművészetek szervesen kapcsolódnak az építészethez, de fokozatos önállóságot szereznek bizonyos műfajok a szobrászatban és pl. a táblakép festészetben. A szimbolikus ábrázolást a valósághűbb művészeti interpretáció váltja fel. A katedrálisok építése okán az üvegfestészet magas színvonalat ér el.
- A legfőbb művészi feladat továbbra is a templomépítés, a súlypont az apátsági templomokról a székesegyházakra tevődik át, később a városi polgárság igényeinek is megfelelő plébániatemplomok újszerű kialakításai kerülnek előtérbe.
- A jellegzetes tér- és tömegalakítási megoldások a francia katedrálisokon figyelhetők meg elsőként, mind az alaprajzi rendszer, mind pedig a szerkezeti megoldások tekintetében. A térstruktúra általában hosszanti, a felépítés bazilikális, később csarnoktemplomok is előfordulnak. A templomhajók térarányai igen karcsúak.
- A terek lefedése általában boltozatos, kezdetben hatsüveges, majd gótikus keresztboltozat. Angliában megjelennek a csillag- és hálóboltozatok, német, majd cseh és osztrák területeken a térgörbe boltozatok is.
- A nagy székesegyházak tömege igen összetett, ez jórészt a támpillérek és teherhárító ívek rendszeréből adódik. A boltozatok terheit pillérkötegekké csökkent szerkezetek viselik a korábbi faltestek és oszlopok helyett. A szerkezetiességet sugárzó külső és belső rend sajátos formavilágot, alaktant alakított ki, a szerkezeti elemek mellett számos díszítés kap helyet meghatározott pozíciókban.
- A gótika téralakításban és tömegformálásban a román stílus vívmányaiból indult ki. A román kori építészetben kialakított csúcsíves és bordás boltozati rendszert fejlesztette tovább, kiérlelte vázas rendszert. A szerkezeteket egységes, mérnöves rendszerben tervezett formák, tagolóelemek és díszítések hangolják össze, sajátos harmóniát teremtve.
- A gótikával jön létre az antikvitás óta először önálló, európai stílus, amely az antik gyökerek bizonyos elemeit ugyan jelentősen átformálva, de még felhasználja.

Tárgyalt emlékek:

Párizs (Franciaország), Saint-Denis apátság átépítése, 1137-1144
 Párizs (Franciaország), Notre-Dame székesegyház, 1163-1250
 Chartres (Franciaország), Székesegyház, 1194-1220
 Reims (Franciaország), Székesegyház, 1211-1427
 Amiens (Franciaország), Székesegyház, 1220-1269, 15. sz
 Párizs (Franciaország), Sainte-Chapelle, 1243-1248

Ajánlott irodalom:

Szentkirályi Zoltán, Détszy Mihály: *Az építészet rövid története*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest (több kiadásban)
 Hajnóczi J. Gyula: *Az építészet története – Ókor II. Klasszikus kultúrák*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
 Szentkirályi Zoltán: *Az építészet világtörténete*, Budapest, 1980
 Tadgell, Christopher: *Antiquity. Origins, Classicism and the New Rome (Architecture in Context I)*, Routledge, Oxon, 2007.
 Cs. Tompos Erzsébet: *Az építészet története. Középkor. Bizánci és iszlám építészet*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.

Tompos Erzsébet: *A későrómai császárság és Bizánc keresztény építésze*, Ligatúra KFT, Budapest, 1994.

Kádár Zoltán, Németh György, Tompos Erzsébet: *A Hagia Szophia*, Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1987.

Zádor Mihály, *Középkor. Romanika*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.

Entz Géza, *A gótika művészete*. Corvina Kiadó, Budapest, 1973. 38-61, 95-127. o.

Rolf Toman, *A gótikus stílus*. Vince Kiadó, Budapest, 2000. 190-236., 238-127. o.

Sódor Alajos, *Gótikus építészet. In: Az építészet története. Középkor*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 504-511., 523-533., 571-598. o.